

HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi
International Journal of Hadith Researches
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

Temmuz / July / يوليو / 2019, 2: 205-219

‘Ard Ahbâr Usûl ber Kur’ân ve ‘Ukûl

عرض اخبار اصول بر قرآن وعقول

Ebû'l-Fazl İbnü'r-Rızâ el-Burka‘î

Tanıtın / Reviewed by / معرف

Yusuf Oktan

Doktora Öğrencisi, Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi, Kuala Lumpur/Malezya
Student of Doctorate, International Islamic University Malaysia, Kuala Lumpur/Malaysia
oktanyusuf@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9196-8919>

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü / Article Type : Kitap Tanıtımı / Book Review

Geliş Tarihi / Received Date: 15.05.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 26.07.2019

Yayın Tarihi / Published Date: 31.07.2019

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Temmuz / July

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3355647>

Atıf / Citation / إفتباس : Oktan, Yusuf. “Ebû'l-Fazl İbnü'r-Rızâ el-Burka‘î. ‘Ard Ahbâr Usûl ber Kur’ân ve ‘Ukûl”. *HADITH* 2 (Temmuz / July 2019): 205-219. doi.org/10.5281/zenodo.3355647

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

İntihal: تم فحص البحث بواسطة برنامج لأجل السرقة العلمية فلم يتم إيجاد اي سرقة علمية.

web: <http://dergipark.gov.tr/hadith> | mailto: hadith.researches@gmail.com

KİTAP TANITIMI

‘Ard Ahbâr Usûl ber Kur’ân ve ‘Ukûl,
Ebu’l-Fazl İbnu’r-Rızâ el-Burka‘î, er-Riyâd: Dâru’l-‘Akîde, 2014, 1027 s.

Yusuf OKTAN

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vefatından sonra genişleyen İslâm devleti bünyesine farklı ırk ve düşünceleri katmıştır. Zamanla İslâmîleşen ve gittikçe zenginleşen bu yapıyla birlikte büyük İslâm medeniyeti şekillenmiştir. Kur’ân’ın sürekli teşvik ettiği sorgulama ve hakikate ulaşmaya teşvik etmenin bu medeniyetin şekillenmesindeki rolü yadsınamaz. Zira böylece -dahili ve harici etkilerle- toplumda zuhur eden yeni dini anlayışlar İslâm alimler arasında müzakere edilmiş, tartışılmış ve yeri geldiğinde muhataplarına reddiyeler yazılmıştır. Günümüze kadar devam eden bu tetkik ve tenkit anlayışı İslâm mezhepleri arasında zaman zaman daha müteşeddid şekilde vuku bulmuştur. Hiç şüphesiz bunlar arasında yıllarca kendi mezhebinin fikriyatı altında yetişmiş, bu konuda dersler verip onlarca öğrenci yetiştirmiş ve bir o kadar da kitap telif ettikten sonra yıllardır bağlı olduğu mezhebi terk ederek münekkidi olduğu mezhebin saflarına katılıp, sonrasında hayatının sonuna kadar içinde doğup büyüdüğü dini anlayışa karşı mücadele eden bir âlimin varlığı dikkatleri üzerine çekmektedir.

Nesebi, İmâmiyye Şî‘ası tarafında masum kabul edilen yedinci İmâm Musa Kâzım’a dayanan Ebu’l-Fazl İbnu’r-Rıza el-Burka‘î (ö.1992) İran’ın kum şehrinde doğmuştur. Gençliğinde ilmî havzada eğitime başlayan Burka‘î İmâmiyye Şî‘ası’nın önde gelen âlimlerinden Abdülkerim Hâirî el-Yezdî, Âyetullah Hüccet Kûh Kemrâh ve Âyetullah Ebu’l-Hasan el-İsfahânî başta olmak üzere birçok kişiden dersler aldı. Yaklaşık 40 sene İmâmiyye Şî‘ası’nın önde gelen âlimleri arasında bulunmuş ve kendisine Ebu’l-Kâsım el-Hüseynî el-Kâşânî ve Ebu’l-Hasan el-Mevsevî el-İsfahânî tarafından kendi istinbâtıyla amel etme yetkisi verildi. Böylece hem Kum’dan hem de Necef’ten içtihad icâzeti almıştır. İslâm âleminin içinde bulunduğu durum, mezhebi bölünmeler ve Müslümanların sürekli fitneye maruz kalmaları hususunda duymuş olduğu hüzn (s.1) ve biraz da zamanında ki siyasi problemler ve baskılarında etkisiyle yıllardır takip ettiği İmâmî Şî‘i mezhebini bırakarak Ehl-i Sünnet saflarına geçmiştir. Daha önceden Şîlikten Sünnîliğe geçen Esedullah Hâr Kânî (ö.1936), Şeri‘ât Seneklecî (ö.1943) ve Ahmed Kisrevî (ö.1945) gibi şahısların eski inançlarına reddiyeleri vardır. Hatta Burka‘î mutaassıp bir Şî‘i olduğu dönemlerde Ahmed Kisrevî’ye reddiye yazmıştır. Daha sonradan kendisi de Sünnîliğe geçince önceki mefkuresine reddiyeler yazmıştır.

Tahlilini yapacağımız kitabı telif etmeden önce yazar “*Dorosi ez velâyet*”, “*Hurâfât vufûr der ziyârât kubûr*” ve “*Tâbşî ez Kur'ân*” isimli imâmet ve velâyeti tenkit eden kitaplar yazmış, lakin bunların basımı ve dağıtımını devlet tarafından yasaklanmıştır. Bu tarz kitaplar yazdığından dolayı baskılara maruz kalmış, evinde cuma namazı kıldırması ve hutbe vermesi yasaklanmış, tutuklanmış hatta kendisine suikast tertip edilmiştir. Bunlara rağmen çalışmalarının ses getirdiğini gören Burka'î İmâmiyye Şî'ası'nda önemli bir kaynak olan “*Usûlu'l-Kâfi*”yi tahlil ve tenkit eden kitabını yazmıştır (s.4). Bu telifinde hiçbir İslâmî mezhebi öne çıkarmadığını, çünkü İmâmiyye mezhebi dışında ki diğer mezheplerin de hurafelerden arî olmadığını belirtmiştir. Bu kitabındaki asıl hedef kitlesi aslında Şîilerdir. Zira mezheb içinde gördüğü bazı tutarsızlıkları göstermeyi hedefleyerek, meselâ “İmâmiyye Şî'ası'nın şîârından olan “adâlet” konusu İslâm'ın ilk yıllarında dinin asılları arasında gelmemişken, neden daha sonra İmâmiyye Şî'ası'nın Eş'arîlere karşı kullanmış olduğu bir argüman olarak geliştirildi?” şeklinde ki sorularıyla dikkatleri celbetmeyi hedeflemiştir (s.2).

Burka'î, İmâmiyye Şî'ası'nın en önemli kaynaklarından olan Ebû Ca'fer Muhammed b. Kuleynî'nin (ö. 329 h.) “*Usûlu'l-Kâfi*” kitabında öncelikle Kur'ân'a aykırı birçok rivayet olduğunu ve bunların aklî kaidelere de mu'arız olduğunu ifade eder (s.2). Ona göre her kavmin taştan, ağaçtan, hayvandan v.s. kendine has putları vardır. Dolayısıyla insanı tahlil ve tenkitten uzaklaştıran, mutaassıp hale getiren her şeyin aslında onun putu olacağını vurgular. Kat'î delillere muhalif rivayetler içeren “*Usûlu'l-Kâfi*”nin de bazı insanlar tarafından ilahî bir vahiy olarak telakki edilip, ameli olarak Kur'ân'dan öne koyulduğundan bir bakıma bu kitabın onların putu olduğunu ifade etmiş ve bu telifiyle putları kırmayı (s.3), din de her istediklerini İslâm kılıfı altında ve Ehl-i Beyt muhabbetini sömürerek dine nisbet eden ve böylece İslâm'ın parçalanması ve Müslümanların bölünmesine zemin hazırlayan Kur'ân ve akla aykırı muhalif küfür, şirk ve zındıklık içeren rivayetler uyduran tahrifçileri ifşa etmeyi hedeflediğini ifade etmiştir (s.7).

İmâmiyye Şî'a'sında ilk kaynaklardan sayılan ve önemli bir yeri olan Kuleynî'nin *Usûlu'l-Kâfi*'sinde on altı bin civarı hadis olup, gene bu fırkanın âlimlerinden olan Muhammed Bâkır Meclisî (ö. 1111 h.) dokuz bine yakın rivayeti zayıf olarak kabul etmiştir. *Usûlu'l-Kâfi*, toplamda -genel olarak- sekiz cilt olup Usûl, Furûf ve kitabın aslından olup olmadığı tartışmalı olan Ravzâ bölümüyle birlikte toplamda üç bölümden oluşmaktadır. Kitabın ilk cildi ise Kitabu'l-'akl, Kitabu'l-fazlu'l-'ilm, Kitabu't-tevhîd ve Kitabu'l-hücce adıyla toplamda 187 baptan oluşan dört alt kitaptan oluşmaktadır. Bu kitabı tetkik metodunu zikrederken müellif, aslında kitabın tamamını incelemeyi arzu ettiğini lakin hasta, yorgun ve can güvenliği de tehlike altında olduğundan ayrıca kitaplarını da kaybetmesinden dolayı bunun mümkün olamayacağını ifade ederek ilk cildi tahlil ve tenkit etmekle yetineceğini bildirmektedir. Daha sonrasında *Usûlu'l-Kâfi*'deki rivayetlerin sıhhati konusunda sahih rivayetlerin râvilerinin hem İmamî mezhebe mensup olması hem de yalancı olmamaları gerektiğini belirtmekte, lakin bunun rivayetin sıhhatine karar vermede yetersiz olduğunu, rivayetin Kur'ân'a ve akla arz edilmesi ve bunlarla uyumuna bakılmasını gerektiğini söylemektedir (s.71).

Kitabın ilk baskısında eksik ve hatalar bulunduğundan kendisi bu ikinci baskıyı daha öz verili hazırlayıp düzeltmeler, eklemeler ve çıkarmalar yapmıştır (s.2). 2. Baskıda düzeltmeleri Ali Ekber el-Ğifârî tarafında yapılan sekiz ciltlik Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye yayınevini Tahrân baskısını esas almıştır. Eski baskıya nazaran daha düzenli olarak hazırlanmış yeni baskıda; kullanmış olduğu âyetleri numaralandırmış, alıntılarını belirtmiş, âyet ve hadislerin farsça tercümelerine yer vermiş ve zaman zaman istidlallerinde Şîîlerle geçen münazaralarından eklemeler yapmıştır. Daha önceden telif ettiği “*Hurâfât vufûr der ziyârât kubûr*” kitabından konu benzerliği olan kısımlarda kitaba ilaveler yapmıştır (s.6).

Yazar, *Usûlu'l-Kâfi*'nin Usûl bölümünü oluşturan “Velâyet ve İmâmet” konularında Haydar Ali Kalemîdâr'ın “*Şâhrâh ittihâd yâ berersî Nuşûş İmâmet*” ve Hâşim Ma'rûf el-Hasenî'nin “*el-Mevzû'ât fi'l-âsâr ve'l-âhbâr*” kitaplarından ve Muhammed Bâkir el-Behbûdî'nin kaleme aldığı Kuleynî'nin “*el-Kâfi*”sini tahlil edip zayıf olan rivayetleri belirttiği ve bundan dolayı da baskılara maruz kaldığı “*Sahîhu'l-Kâfi*” adlı eserinden önemli ölçüde istifade etmiştir (s.6).

Rivayetleri tenkide başlamadan önce “önemli bir hatırlatma” adı altında kitapta kullanılan bazı istilahları tanıtmaya çalışmıştır. Haberleri genel olarak mütevâtir ve âhâd olarak iki kısma ayıran müellif sonrasında âhâd haber içindeki kısımları sırasıyla tanıtmaktadır. Burada meçhul hadisin tarifinde “râvisinin adı rical kitaplarında geçmesine rağmen hakkında medh veya zem gelmeyen, râvilerinden biri ya da hepsi akide veya vasıf yönünden bilinmeyen hadis” şeklinde tanımlamaktadır (s.66). Lakin Şî'a hadîs usûlü kriterlerine göre bu tarz hadisin tanımı İmâmî usûl âlimlerinden Mamkanî “Adı rical kitaplarında geçmesine rağmen, senetteki râvilerin akidesi bilinmeyen” şeklinde tanımlarken, Muhakkik Dâmad ise “ancak rical ilmi âlimleri tarafında cehaletine hükmedilen şahıs” olarak tanımlamaktadır. Muasırlardan araştırmacı Subhânî'ye göre “rical kitaplarında adı gelsin ya da gelmesin zatı bilinmeyen râvî” şeklinde tanımlanmaktadır.¹ Bu durumda Burka'î'nin tanımıyla İmâmî hadis usulündeki tanım da “meçhul” kavramı farklılık göstermektedir. Bununla birlikte Burka'î meçhûl hadisi böyle tanımlasa da, *Usûlu'l-Kâfi*'nin ilk bölümü olan “Kitâbu'l-âkl ve'l-cehl” deki ilk rivayette bulunan Ahmed b. Muhammed hakkında meçhûlu'l-hâl demektedir. Lâkin İmâmî kaynaklar bu râvînin adının Ahmed b. Muhammed 'İsâ el-Eş'arî olup, İmam Rızâ, Cevad ve Hâdî'nin tabakasından olduğunu söylemektedir.² Ayrıca söz konusu râvî Tûsî³ ve Hillî⁴ tarafından da tavsîk edilmektedir. Böylece rivayet tenkidinde farklılıklar ortaya çıkmakta, Meclisî bu râvînin adı geçtiği ilk rivayeti sahih olarak kabul ederken⁵, Burka'î ise rivayet hakkında konuşmadan senette meçhûlü'l-hâl olan Ahmed b. Muhammed'in bulunduğunu söyleyerek rivayetin sahih olmadığı izlenimini vermektedir (s.77).

¹ Cafer Subhânî, *Usûlu'l-Hadîs ve Ahkâmuhu* (Kum: Müessesetu'l-İmam Sâdik, 1435), 119.

² Muhammed b. Ömer Keşşî, *Ricalü'l-Keşşî* (Meşhed: Menşûrât Câmî'a Meşhed, 1409), 596; Ebû'l-abbâs Ahmed b. Ali Necâşî, *Ricâlu'n-Necâşî* (Kûm: Müessesetu'n-neşri'l-İslâmî, 1406), 81.

³ Muhammed b. el-Hasan Tûsî, *el-Fihrist* (Kum: Setâre, 1420), 60.

⁴ Hasan b. Yusuf b. Ali b. el-Mutahhar Hillî, *Ricâlu'l-Hillî* (Necf: Dâru'z-zehâir, 1411), 13.

⁵ Muhammed Bâkir b. Muhammed Takiyy Meclisî, *Mirâtu'l-ukûl* (Tahrân: Dâru'l-kutubi'l-İslâmiyye, 1404), 1/25.

Benzer şekilde mühmel hadisin tarifi Şî'î usûl kitaplarında “adı rical kitaplarında geçmesine rağmen hakkında medh veya zemm bulunmayan râvî” şeklinde gelmesine rağmen⁶ Burka'î, bu hadisi “râvilerinden birinin adı rical kitaplarında zikredilmeyen hadîs” şeklinde tanımlamaktadır. (s.66). Böylece Şî'î münekkitlerle Burka'î arasında bu tarz senetlerin tahlilinde farklılık ortaya çıkacağı aşikâr olmaktadır.

Müellif senet tenkidinde râvileri ele alırken kendine has bir yöntem ortaya koymaktadır. Zira râvî hakkında hüküm verirken bu kişinin *Usûlu'l-Kâfi*'de ki diğer rivayetlerini de zaman zaman getirmekte, eğer metninde Kur'ân'a veya akla aykırı bir durum varsa râviyi tenkit etmektedir. Böylece râvî hakkında İmâmî ricâl kitaplarının ne dediğinden daha çok, râvinin rivayetleri öne çıkmakta, dolayısıyla metinde ki mefhum yoluyla râvî hakkında hüküm vermeye çalışmaktadır. Buna göre râvinin zayıflığının alâmeti, içinde münker bir durum ya da hurafe bir olay bulunan rivayetin senedinde bulunmasıdır. Öyle ki kendisine tefsir nispet edilen ve Şî'a'nın önemli âlimlerinden sayılan Ali b. İbrahim el-Kummî'yi Kur'ân'ın bazı lafızlarının tahrif edildiğini ifade eden ve ifrat içeren hurafî rivayetlerin senedinde yer alarak, bu tarz rivayetleri aktardığından dolayı, her ne kadar İmâmî kaynaklar onun hakkında “sika, mu'temed, sahîhu'l-mezheb” gibi övgü ifadeler kullansalar da⁷, Burka'î'ye göre bu şahıs herkesten daha zayıftır (s.105).

Yukarıda tarifini yaptığı ve hadisin senet kısmıyla alâkalı olan kusurların devamında bir hadis metninin herhangi bir kusurdan âri olup, kabul edilebilmesi için ise hadisin mazmununun Kur'ân âyetlerinin sarîh nassına ya da mefhumuna veya Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kat'î sünnetine aykırı olmaması ya da o dönemde ki tarihi vakıalara ters düşmemesi, rivayetin aklî kaidelerle uyumlu olup ahlâkî kaidelerle bağdaşması ve kat'î ilmî kaidelere aykırılık arz etmemesi gerektiğinin ifade eder. Bunun yanında rivayetin bahsettiği olay aleni bir şekilde vuku bulmuş, önemli bir hadiseden bahsetmiş ve yayılmasını teşvik eden bir hal içermesine karşın iki veya daha az râvî tarafından rivayet edilmiş olması da rivayetin kusurlarındandır. Son olarak rivayetin mefhumu küçük bir amel karşılığında çok fazla sevapla müjdeliyor ya da günahla korkutuyorsa bu tarz rivayetler de kabul edilemeyecek rivayetlerdendir (s.70).

Müellif genel olarak kitabın tamamında her bab öncesinde Meclisî tarafında *el-Kâfi*'deki rivayetleri şerh edip, tahlil ettiği *Mirâtu'l-'ukûl* ve Muhammed Bakîr el-Behbûdî'nin *Sahîhu'l-Kâfi* eserinden o babta gelen rivayetlerin bu iki Şî'î âlime göre sıhhat değerlendirmelerini vermektedir. Lakin bu durum bir takım karışıklıklara sebep olmaktadır. Mesele Meclisî Sıfatu'l-ulemâ babındaki yedi rivayetten ilk dördü için sahih demiştir ve bunu Burka'î de teyit etmiştir. Lakin geriye kalan üç rivayet hakkında Burka'î'nin bir şey söylememesi ve ilk dört rivayetin sahih olduğunu belirtmesi okuyucunun aklında geriye kalan rivayetlerin zayıf olduğu düşüncesine sebebiyet vermektedir

⁶ Subhânî, *Usûlu'l-Hadîs*, 118.

⁷ Necâşî, *Ricâlu'n-Necâşî*, 260.

(s.184). Hâlbuki Meclisî geriye kalan rivayetlere sırasıyla merfû', zayıf ve mürsel demektir.⁸ Yine Fakdu'l-ulemâ babında Burka'î, Meclisî'nin sadece dördüncü rivayete sahih dediğini belirtmekte daha sonradan ikinci rivayete meçhul demekte, beş ve altıncı rivayete ise meclisinin zayıf ve mürsel dediğini söylemekte (s.185), lakin ilk rivayet hakkında bir değerlendirme yapmamaktadır ki bu rivayet hakkında Meclisî muvassak⁹ demektir.¹⁰ Ayrıca bu baktaki ikinci rivayet hakkında Burka'î senedine meçhûl demesine rağmen Meclisî hasen demektir.

Müellif, Meclisî ve Behbûdî'nin rivayetler hakkındaki görüşlerini zikretmesi, kendisinin de aynı görüşte olduğu anlamına gelmemekte, bilakis onların vermiş olduğu hükümden farklı bir hüküm verirse bunu delillendirmekte ve münekkitleri de tenkit etmektedir. Mesela Sıfatü'l-ilm babında Behbûdî'nin sahih olarak kabul ettiği dokuzuncu rivayeti ele alan müellif, senette Sa'dân b. Müslim adında cerh ve ta'dîl durumu bilinmeyen bir râvinin bulunduğunu ve bu durumun senedi meçhul yapacağını söyler. Yine senette bulunan Muaviye b. Ammar'ı zayıf ve müstakim bir mezhebe sahip olmamakla tenkit edip, tüm bunlara rağmen Behbûdî tarafından rivayetin sahih kabul edilmesine şaşırmıştır (s.175).

Kitabın bölümleri sadece tenkit içermemekte, eğer usul konularından önemli bir rivayet geliyorsa, müellif buradaki rivayetleri hem derinlemesine tenkit etmekte hem de konuyla alakalı detaylı bilgi vermektedir. Meselâ Kitabü'l-hücce de peygamber, nebî ve imamlar hakkında birçok rivayet gelmekte, bunların vahiy karşısındaki durumları ve aralarındaki farklar imamlardan sadır olan rivayetler tarafından açıklanmakta, bunun yanında imâmetin son derece önemli olduğu, yeryüzünün imamsız kalamayacağı, imamların Allahtan ilham aldıkları şeklindeki rivayetleri de içermektedir. Müellif bu kitabın Tabakâtü'l-enbiyâ ve'r-rusul ve'l-eimme babında imamların da vahiy aldığı şeklindeki rivayeti tenkit ederken bunun hem İslâmî anlayışla uyuşmadığını söylemekte, hem de rivayetin yanlışlığına İmâmî Şî'asına mensup âlimlerin sözleriyle istidlal yapmaktadır, ayrıca meseleyi ele alan ve tartışan kısa bir bahis de yazmıştır (s.387).

Kitapta İmâmiyye Şî'ası'nın itikatlarındaki ifrat görüşleriyle alakalı rivayetler geldiğinde ve dinin asıllarına hâlel getirebilecek görüşler olduğunda müellif son derece müteşeddiddir. Öyle ki bu mezhepte imamlar hakkında önemli bir terim olan ve onların her ne kadar peygamberler gibi vahiy olmasa da kendilerine ilham edildiği anlamına gelen "muhaddes" kavramınının geçtiği el-Fark beyne'r-rusul ve'n-nebiy ve'l-muhaddes babında bunu görebiliriz. İmâmiyye Şî'ası'nda beşinci imam kabul edilen Muhammed Bâkır, Hz. Mûsa (a.s) hem resul hem de nebî olduğunu ifade eden (Meryem: 51) âyetin tefsirinde, nebînin vahyi rüyasında alıp, sesini duyan ama meleği bizzat göremeyen,

⁸ Meclisî, *Mirâtu'l-'ukûl*, 1/120.

⁹ İmâmî Şî'asına has bir ıstılah olan muvassak kavramı, itikadi olarak İmâmiyye Şî'ası'na mensup olmayan buna rağmen İmamların ashabı tarafından övülen bir râvinin senette bulunmasıyla bu hadis çeşidine verilen isimdir. Bkz. Zeynüddin Ali el-Âmilî, *el-Bidâye fi 'ilmi'd-dirâye* (Kûm: İntişârât Mahallâtî, 1421), 23.

¹⁰ Meclisî, *Mirâtu'l-'ukûl*, 1/125.

resûl'ün ise hem rüyasında görüp, sesini de duyan hem de meleği bizzat göre kişi olarak açıklamaktadır. Daha sonra muhatabı bunların arasında İmamın konumunu sorar. Muhammed Bâkir buna cevaben İmamın meleği bizzat göremediği lakin sesini duyduğunu ifade ettikten sonra “Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki...”(Hac: 52) âyetini “ve muhaddes” ilavesiyle okur. Rivayeti şerh eden Meclisî bu kelimenin aslında Kur'ân'da olduğunu, lakin Kur'ânın üçüncü halife tarafından cem edilmesi sırasında bazı kelimelerin düşmüş olabileceğini söyler.¹¹ Bu babın tenkidinde Burka'î –haklı olarak-birinci ve dördüncü rivayetlerin açık bir şekilde Kur'ân'ın tahrif edildiğine işaret ettiğini, kendisinin de bundan son derece üzüntü duyup sarsıldığını ifade etmiştir. Sonrasında Meclisî'nin sahîh olarak kabul ettiği ve Kur'ân'ın tahrif edildiğini ifade eden ilk rivayetin senedinde güvenilir olarak kabul edilen Ahmed b. Muhammed el-Burkiyyu¹² olduğunu söyledikten sonra Kur'ân'dan istidlaller yaparak hem rivayetleri çürütmeye çalışır hem de Kuleynî'yi bu rivayeti aldığından dolayı, Meclisî'yi de Kur'ân'dan sakıt olabileceğini ima ettiğinden dolayı sert bir şekilde eleştirir (s.407).

Kitabın sonunda içinde bulunduğu zor durumlardan dolayı *el-Kâfi*'nin ilk cildini tahlil ve tenkit etmekle yetindiğini söyleyen müellif, *el-Kâfi*'nin geri kalan ciltlerinde de bu tarz zayıf rivayetlerle dolu olduğunu zira ilk kitapta gelen rivayetlerin senetlerindeki tenkit edilen râvilerin sonraki bölümlerdeki rivâyetlerde de geldiğini söyleyerek bunlardan birkaç örnek vermektedir (s.973). Müellif bu kitabını okuyanlara hitap etme sadedinde kendisinin sürekli İmâmî kaynaklardaki rivayetleri tenkit ettiğini söyleyip, Sünnî kaynaklardaki rivayetlerde de zayıf hadisler olduğunu hatırlatanlara karşı kendisini ehl-i Kumdan olup, İmâmî kaynaklara hâkimiyetine işaret ederek Kum ve Nefes ilim havzalarında yetiştirdiğini söyler. Bunlara rağmen bazılarının Şîîler arasında halkı kendisine karşı kıskırtmak için Burka'î'nin sünnî olup Ehl-i Sünneti savunduğunu, bu mezhebi yaymaya çalıştığı şeklindeki söylemler üzerine Burka'î, kendisinin mutaassıp bir Ehl-i Sünnet olmadığını bilakis bu mezhep konusunda itidalli davrandığını söyler. Hatta Burka'î Sahihayn'daki bütün rivayetlerin sahîh olduğunu kabul etmez ve kendisini kitabında Sahihayn'da ki rivayetleri eleştiren âlimlerin görüşlerini serdeden Mustafa el-Hüseynî et-Tabâtabâî'nin yöntemi üzerine görür (s.994). Her ne kadar Kuleynî'nin *el-Kâfi*'sinde mürsel, meçûl, zayıf hatta uydurma rivayetler bulunsa da bu durum, kitabın itibardan düşürülmesini gerektirmez diyerek, Sahihayn'a yapılan övgü ve medhin yanında içinde sahîh olmayan rivayetlerin de olduğu ve bu durumun bu iki kitabı itibardan düşürmediğini söyleyerek *el-Kâfi*'nin de içinde bulunan tüm bu zayıf hadislere rağmen itibarına zarar vermeyeceğini söyleyerek kendisini eleştirenlere karşı, dört bin rivayette yüz on zayıf rivayet teşmil eden kitapla on altı bin rivayette dokuz bin zayıf rivayet içeren kitabın bir olamayacağını söyler (s.996).

¹¹ Meclisî, *Mirâtu'l-'ukûl*, 2/293.

¹² Meclisî'nin sahîh olarak kabul ettiği Burka'î'nin ise senette güvenilir bir râvinin olduğunu söylediği ilk rivayette bulunun Ahmed b. Muhammed el-Burkiyyu'nun aslında Ahmed b. Muhammed b. İsâ el-Eş'arî olduğu ve İmâmî kaynaklarda sika ve makbul kabul edildiğini söyleyebiliriz. Bkz. Muhammed b. Ömer el-Keşşî, *Ricalü'l-Keşşî* (Meşhed: Menşûrât Câmi'a Meşhed, 1409), 596; Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî, *el-Fihrist* (Kum: Setâre, 1420), 351.

Hayli hacimli olmasına rağmen genel olarak amaç, hedef ve üslup olarak tanıtmaya çalıştığımız Burka'nın "Kesru's-sanem" adıyla da Arapçaya çevrilen bu kitabı Sünnî cenahtan İmâmiyye Şî'ası'nın önde gelen eserlerinden olan Kuleynî'nin *el-Kâfî*'sine yönelik güzel ve önemli bir tahlil ve tenkit örneği olmasının yanında, Şî' bir ortam da doğmuş, bu çevrede yetişmiş, dersler almış ve kitaplar telif etmiş ve sonradan tüm bu mefkûreyi gene bu mezhepte elde etmiş olduğu derinliği kullanarak eleştiren bir şahsın elinden çıkması kitabın önemini bir adım daha ileri götürmektedir.

BOOK REVIEW

EXTENDED ABSTRACT

‘Ard Akhbār Usūl bar Qurān wa ‘Ukūl,

Abū al-Faḍl Ibn al-Rıdā al-Burqu‘î, Ar-Riyād: Dāru’l-‘Akīda, 2014, 1027p.

Criticism takes people from a necessary science to a theoretical science. Islamic civilization has been developed by the critics of Muslim scholars to which the ideas and the beliefs of non-Muslims. Yet the criticism is not limited to other religions alone but included Islamic doctrines (*madhhabs*). It is remarkable an emergence of a person in a Shiite environment who studied, taught and wrote several books to illustrate and defend his doctrine. After all this, he changed his doctrine of which he defended for more than forty years, embraced and adhered a doctrine that he has been criticizing for years.

It is the scholar who became a Sunni scholar is Abū al-Faḍl Ibn al-Rıdā al-Burqu‘î, born in 1908 in Qom, Iran, who grew up in a scientific environment (al-Ḥawza al-‘ilmiyyah). His gender is attributed to the seventh Imam Mūsā al-Kāẓim, who is considered by Shiites as innocent like the other eleven imams. He was a Shī‘ah fanatic of the doctrine of al-Ja‘farī in his youth, and he began to receive his knowledge from famous scholars such as: ‘Abd al-Karīm al-Ḥāirī, and Ayatollah Ḥujja Kūh Kemrāh, and other Shiite scholars. Later, he received the degree of the science of inference (*istinbāt*) in the doctrine of al-Ja‘farī al-ithnay al-ashriyyah. He was granted the rank of *ijtihād* in Qom and Najaf with the permission (*ijāzat*) of Abu al-Qāsim al-Ḥussaynī al-Kāshnī and Abu al-Ḥasan al-Mūsawī al-Asfaḥānī.

The sadness that he felt in his heart for years about the status of the Muslim world sectarian discrimination and sedition directed at Muslims as well as the political problems and harassment rose from the Shī‘ī community to him personally in his time, all this has caused him to change his doctrine that followed more than forty years to the Sunni doctrine similarly those who changed their doctrine before him like Asadullah Khargānī (1936 AD), Sharīat Sankaljī (1943 AD), Ahmad Kisrawī (1945 AD). After he changed his doctrine, he returned to his old ideas to criticize it by authoring several books that show the errors of Shi'a doctrine in the belief.

After being a Sunnī, he has written many books like “Dorosī ez walāyet”, “Khurāfāt wufūr der ziyārāt qubūr” and “Tabshī ez Qurān” in Persian language. However, the local government banned printing and distributing of these books at that time. Later on, pressure was made on him not to carry on his Friday praying at his home. Not only that he was arrested several times and eventually he was assassinated. Al-Burqu‘î realized that his ideas and opinions has been spreading among the people, so he intended to criticize the book "Uşūlu’l-Kāfī" of Kulaynī (941 AD), which is one of the most important Shiite sources, consists of more than sixteen thousand ḥadīth. This ḥadīth book is divided in eight

volumes in three sections consisted of “al-Uṣūl”, “al-Furū”, and “al-Rawdā” which has been debated whether it is a part of the book or attached to it later. Shī‘ī al-Majlisī (1699 AD) wrote his book “Mirā’tu’l-‘uqūl” in which he made comments on the book al- Kāfi and he criticized the narrations in the al- Kāfi and decided that nine thousand ḥadīths are weak (Ḍa‘īf).

Al-Burqu‘ī mentioned that he intended to deal with the entire book. However, due to his illness and loss of his books he was only able to criticize the first part of the first section of al-Uṣūl which consists of 187 parts under the “Kitābu’l-‘akl”, “Kitābu’l-fadl al-‘ilm”, “Kitābu’t-Tevḥīd” and “Kitābu’l-Hüjjah”. He claimed about the issue of the authenticity of the ḥadīth that the correct narrations must be narrated by imāmī narrators and not be liars. However, he believes that these two conditions are not sufficient to correct the narrations, rather, the narrations must be presented to the Qurān and to the intellect (‘ aql) to confirm their authenticity.

Al-Burqu‘ī also believes that the text of the ḥadīth must be free from defects () and imperfections in order to be acceptable. He then went on his way during the criticism of the text of ḥadīth that it should not be contradicting to the content of the ḥadīths and the Qur’an or its concept. There should be no contradiction between the texts of the ḥadīths and the precise Sunna of the Prophet (pbuh). The text of the ḥadīth should not be contradicting to the facts of history at the time of the Prophet (pbuh) as well as it does not contravene morals or moral rules and principles. There should be no contradiction between the text and the definitive scientific rules. In addition, if the ḥadīth comes up with an important public incident that is prevalent within the society, yet it is reported only two people (narrators) or less than that is a reason not to accept such ḥadīth. As well as if a narration gives a great reward for a little work (‘amal) or a great penalty for a small sin that is not appropriated with this sin is a reason not to accept such a ḥadīth too.

In his book, the author aims to purify Islam from the myths that entered religion in the name of the imām which came mostly from the liar narrators and aims to eliminate the causes of division and dissonance among Muslims because the superstitious news helps the Shiite communities to disseminate their theories. He also aims to show that the narrators of the narrations in the al-Kāfi were not proper narrators who have proper intention because some of the ḥadīths in this book changes the meaning of the verses of the Qur’ān, and this news was the cause of the misfortune of most Muslim scholars to accuse Shiites to defame. So the author believes that he should provide the good and the bad side of the narrations to distinguish the correct from the erroneous.

He also pointed out on the topic of taking the belief from the definitive news (al-akhbār al-qat’iyyah) that the doctrine may not be taken from the khabar al-ahād because the khabar al-ahād is not fit to matters of correct faiths. The doctrines of the Shiites are often originated from the narrations in al-Kāfi, while traditions about shiite faith are all or mostly from the ahādīths al-āhād. So the author aimed to show the Shiites the right and guide them to the correct belief.

The author's approach in dealing with the narrations and criticisizing them in the first volume is to mention the statement of al-Majlisî from his explanation in al-Kâfî, and his opinion on the narrations and to mention the views of Muhammad Baqir al-Bahoudi (2005 AD) on the narrations, who wrote a book called "Saḥeeḥ al-Kâfî". He was criticized by most Shiite scholars because of his writing, which he dealt with the narrations as he ruled most of them as weak like al-majlisî. Then al-Burquî gives his own opinion following them in the critiques of text (matn) and sanad.

تعريف بكتاب

ملخص موسع

عرض أخبار أصول بر قرآن وعقول

أبو الفضل ابن الرضا البرقي، الرياض: دار العقيدة، ٢٠١٤، ١٠٢٧ ص.

إن النقد هو الذي يوصل الناس من العلم الضروري إلى العلم النظري، وقد تطورت الحضارة الإسلامية بنقد العلماء المسلمين للأفكار والمعتقدات الأجنبية الصادرة عن غير المسلمين، ولم يكن النقد مقتصرًا على الأديان فقط، بل شمل المذاهب الإسلامية، ولا شك أن نشأة شخص ما في بيئة شيعية ودراسته ثم تدريسه فيها، وتأليفه عدة كتب لتبيين مذهبه ودفاعه عنه، ثم بعد كل ذلك يغيّر مذهبه الذي دافع عنه أكثر من أربعين سنة ويعتق مذهباً انتقده لسنوات ويتمسك به - أمرٌ لافتٌ للنظر.

وهذا العالم السني هو أبو الفضل ابن الرضا البرقي المولود في سنة ١٩٠٨م في مدينة قم من إيران والذي نشأ في الحوزة العلمية فيها، ويرجع نسبه إلى الإمام السابع موسى الكاظم الذي يعده الشيعة من المعصومين كسائر الأئمة الأحد عشر، وكان شيعياً متعصباً للمذهب الجعفري في شبابه، وبدأ بتلقي علمه عن العلماء المشتهرين مثل: عبد الكريم الحائري، وآية الله حجة كوه كمره، وغيرهم من علماء الشيعة، ونال درجة الاستنباط في المذهب الجعفري الاثني عشري، وأجيز برتبة الاجتهاد في قم والنجف بإجازة أبي القاسم الحسيني الكاشاني، وأبي الحسن الموسوي الأصفهاني.

إن الحزن الذي شعر به في قلبه طوال سنوات إزاء وضع العالم الإسلامي والتفرقة المذهبية والفتن الموجهة إلى المسلمين وكذلك المشاكل السياسية والمضايقات الناشئة عنها في زمانه، كل ذلك تسبّب في أن يغيّر مذهبه الذي سار عليه وتفقه فيه أكثر من أربعين سنة، ودخل في المذهب السني مثل الذين غيروا مذهبهم قبله، كأسد الله خرقاني (ت ١٩٣٦م)، وشريعت سنكلجي (ت ١٩٤٣م)، وأحمد كسروي (ت ١٩٤٥م)، وقد ألّف البرقي زمن تشييعه ردوداً على أحمد كسروي، وبعد أن غيّر مذهبه رجع إلى أفكاره القديمة، وألّف الكتب التي تبين أخطاء مذهب الشيعة في الاعتقاد.

ألف البرقي كثيراً من الكتب كـ"درسي از ولايت" و"خرافات وفور در زيارت قبور" و"تابشي از قرآن" باللغة الفارسية بعد أن تسنن، إلا أن الحكومة منعت طبع هذه الكتب ونشرها آنذاك، وبدأت الضغوط عليه، فمنع من أن يصلي صلاة الجمعة في بيته، واعتقل مرات، ثم اغتيل آخر الأمر، وقد رأى البرقي أن أفكاره وآراءه تنشر بين الناس، فتناول كتاب "أصول الكافي" للكلييني (ت ٩٤١م) والذي هو من أهم المصادر الشيعية ويتكون من أكثر من ستة عشر ألف رواية، ويقع في ثمانية مجلدات في ثلاثة أقسام وهي: الأصول، والفروع، والروضة التي دار النقاش حول كونها من أصل الكتاب أو أنها ألحقت به بعد، وألف المجلسي الشيعي (ت ١٦٩٩م) كتابه "مرآة العقول" الذي شرح فيه كتاب الكافي، وانتقد فيه الروايات الواردة في الكافي وقرر بأن تسعة آلاف رواية فيه ضعيفة.

إن البرقي عندما شرح منهجه في هذا الكتاب قال: إنه يرغب أن يتناول كل الكتاب بأجزائه كاملة، إلا أنه انتقد الجزء الأول من القسم الأصول المكون من ١٨٧ باباً تحت: "كتاب العقل" و"كتاب الفضل العلم" و"كتاب التوحيد" و"كتاب الحجة" وذلك بسبب مرضه وفقدانه كنبه أيضاً، وقال في مسألة صحة الروايات: إن الروايات الصحيحة يجب أن يكون روايتها إماميين وأن لا يكونوا من الكذابين، ومع ذلك فهو يرى أن هذين الشرطين لا يكفيان لتصحيح الروايات، بل يجب أن تعرض الروايات على القرآن والعقل وينظر في موافقة الروايات لهما.

وكذلك يرى البرقي أن متن الحديث لا بد أن يخلو من العلل والعيوب حتى يكون مقبولاً، وعلى ذلك سار في منهجه أثناء نقد المتن، ومنه أن لا يتعارض مضمون الحديث مع آيات القرآن أو مفهوماً، وأن لا تقع مخالفة بين متن الحديث وسنة النبي صلى الله عليه وسلم القطعية، وأن لا يتعارض متن الحديث مع حقائق التاريخ في زمن رسول الله صلى الله عليه وسلم، وكذلك أن لا يخالف الأدلة العقلية أو قواعد الأخلاق وأصولها، وأن لا يكون التعارض بين المتن والقواعد العلمية القطعية، وإضافة إلى ذلك إذا جاءت الرواية مخبرة عن حادثة عنية مهمة تتوفر لها دواعي النقل في المجالس، ومع ذلك لم يروها إلا أقل من شخصين، كان ذلك سبباً لعدم قبول مثل هذه الرواية، وكذلك إذا كان في الرواية ثواب كبير على عمل ضئيل، أو عقوبات عظيمة موهلة على ذنوب صغيرة لا تتناسب مع هذه الذنوب يكون ذلك سبب عدم قبول الرواية. ويهدف المؤلف في كتابه إلى أن يطهر ساحة الإسلام من الخرافات التي دخلت في الدين باسم الإمام والتي جاءت على الغالب من طريق وُضَاع الحديث، ويهدف إلى أن يزيل أسباب التفرقة والتنافر بين المسلمين بسبب أن الأخبار الخرافية تساعد طوائف الشيعة على نشر نظرياتهم، وكذلك يهدف إلى أن يبين أن رواة الروايات في الكافي لم يكن غرضهم

سليماً؛ لأن بعض الروايات تفيد إسقاط معنى الآيات الإلهية، كما أن هذه الأخبار كانت سبباً لسوء ظن معظم علماء المسلمين وطعنهم بالشيعة، وعلى المؤلف أن يبين الجيد والردى ويميز الصحيح من السقيم، وكذلك أشار في موضوع الاعتقاد من الأخبار القطعية إلى أن العقيدة لا يجوز أخذها من خبر الآحاد؛ لأن خبر الواحد لا يصلح للاعتقاد، وعقائد الشيعة في الغالب ترجع إلى الروايات في الكافي، والأخبار المتعلقة بالعقيدة في الكافي كلها أو معظمها من أحاديث الآحاد، ويهدف المؤلف بذلك أن يبصر الشيعة بالحق ويوجههم إلى العقائد الصحيحة.

ومنهج المؤلف في تناول الروايات وانتقادها في المجلد الأول أن يورد قول المجلسي من شرحه على الكافي وحكمه على الروايات فيه، وآراء محمد باقر البهبودي (ت ٢٠٠٥م) في الروايات والذي ألف كتاباً باسم "صحيح الكافي" وانتقد من قبل معظم علماء الشيعة بسبب تأليفه، والذي تناول الروايات وحكم على معظمها بالضعف كما ذهب إليه المجلسي، وبعد ذلك يعقب البرقي عليها بنقد الروايات سنداً وامتناً.

Kaynakça

Âmilî, Zeynüddin Ali. *el-Bidâye fi 'ilmi'd-dirâye*. Kûm: İntişârât Mahallâtî, 1421 h.

Burka'î, Ebû'l-Fazl İbnu'r-Rızâ. *'Ard Ahbâr Usûl ber Kur'ân ve 'Ukûl*. er-Riyâz: Dâru'l-'akîde, 2014 m.

Hillî, Hasan b. Yusuf b. Ali b. *el-Mutahhar. Ricâlu'l-Hillî*. Necef: Dâru'z-zehâir, 1411 h.

Keşşî, Muhammed b. Ömer. *Ricalü'l-Keşşî*. Meşhed: Menşûrât Câmi'a Meşhed, 1409 h.

Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takiyy. *Mirâtu'l-'ukûl*. 26 Cilt. Tahrân: Dâru'l-kutubi'l-islâmiyye, 1404h.

Necâşî, Ebû'l-'abbâs Ahmed b. Ali. *Ricâlu'n-Necâşî*. Kûm: Müessesetu'n-neşri'l-İslâmî, 1406 h.

Subhânî, Cafer. *Usûlu'l-Hadîs ve Ahkâmuhu*. Kum: Müessesetu'l-İmam Sâdık, 1435 h.

Tûsî, Muhammed. b. el-Hasan. *el-Fihrist*. Kum: Setâre, 1420 h.